

Zakończenie

Propozycja organizacji społeczeństwa, w którym żyłoby się ludziom optymalnie, towarzyszy badaczom od początku krystalizacji refleksji naukowej. Część z nich konstruowała utopijne projekty, mające na celu zaproponowanie „typu idealnego” wspólnot, które stanowiły przeświadczenia autorów o ich pozytywnym charakterze (np. względem realnie istniejących rozwiązań). Inni, do których zaliczam Poppera (por. także Dróżdź 2000: 52-53), prezentowali bardziej realistyczne podejścia, których głównym zamierzeniem było pokazanie osiągalnej alternatywy wobec *status quo*. Ci drudzy, zdając sobie sprawę ze swoich ograniczeń i historycznych zmienności nawet koncepcji naukowych (por. Kuhn 1968), opowiadali się za eliminowaniem wad, minimalizowaniem negatywnych skutków i zapewnianiem swobody myśli i słowa w społecznych strukturach. Podkreślali potrzebę metody małych kroków i korekty istniejących instytucji bardziej niż rewolucyjnych projektów przebudowy społeczeństw. Tak też wygląda ogólny zarys propozycji socjologicz-

nej Karla Poppera, wpływającej – co nie powinno budzić wątpliwości – z chęci polepszenia ludzkiej egzystencji oraz bardziej racjonalnego urządzenia organizacji społecznej, która byłaby bardziej odporna na zakusy totalitarnych inicjatyw. Nie oznacza to bynajmniej, iżby owa propozycja wolna była od wad i słabości.

Autor „Społeczeństwa otwartego” postanowił walczyć piórem przeciw nietolerancji, niesprawiedliwości, obłudzie i fałszu, czyli mówiąc krótko, przeciw zamkniętości. Uważał on zagrożenia stwarzane przez rosnące w siłę różne odmiany totalitaryzmów za bardzo realne i mogące w konsekwencji podważyć fundamenty otwartości. Wiedział także, iż chcąc skutecznie walczyć z ideologią zamkniętości, trzeba nade wszystko zdemaskować i odważyć jej podstawy, co oznaczało w praktyce rozprawę z jej teoretykami. Prawdopodobnie dlatego sięgnął po bardzo zdecydowane – i co starałem się udowodnić – bardzo kontrowersyjne i dyskusyjne argumenty. Plan ten powiódł się w tym sensie, że „Społeczeństwo otwarte i jego wrogowie” wzbudziło istną „burzę z piorunami” w intelektualnych środowiskach oraz daleko poza ich granicami. Dzięki pracom Poppera

zaczęto żywo dyskutować o ideach leżących u podstaw cywilizacji europejskiej pomimo niezwykle trudnych czasów powojennych. Pojawiły się również opracowania krytyczne, w których wytykano autorowi „Nędzy historycyzmu” nadużycia interpretacyjne i fałszowanie rzeczywistości. Niemniej jednak, główny cel został zrealizowany, ponieważ intensywnie dyskutowano nad fenomenem otwartości i jego zagrożeniami, a „Społeczeństwo otwarte” było jedną z najczęściej cytowanych pozycji w naukach społecznych nawet w latach 80. ubiegłego wieku.

Pod pewnymi względami, o czym była mowa we wcześniejszych rozdziałach, propozycja Poppera może wydawać się nazbyt trywialna, gdyż odwołująca się do powszechnie znanych idei humanitaryzmu, tolerancji, wolności, równości itp. Ale z tego, iż są to powszechnie znane ideały nie wynika automatycznie, że są powszechnie akceptowane i stosowane.

Powracając do zasygnalizowanej we wprowadzeniu wieloaspektowości pragnę zauważyć, iż wizja Poppera obejmuje wszystkie pięć aspektów. Po pierwsze, przedmiot rozważań wiedeńskiego badacza istnieje, obserwuje-

my go codziennie, gdyż jest to społeczeństwo (ujmowane przez znanego epistemologa poprzez pryzmat indywidualizmu metodologicznego) i zależności w nim występujące. Po drugie, w swoich pracach Popper opisywał zastany przez siebie stan społeczny z problemami i dylematami, których wyjaśnienia i rozwiązania podjął się w licznych opracowaniach (aspekt trzeci). Starał się odpowiedzieć na pytanie dlaczego zależności występujące w społeczeństwie zamkniętym są złe. I wreszcie, sprawdzał swoje obserwacje, konstruując jednocześnie konstrukt społeczeństwa otwartego, odpowiadającego swoistej prognozie. Aspekt przewidujący wydaje się być najdonioślejszym w dorobku społecznym Poppera, ponieważ związana z nim była propozycja *open society* (właściwie do końca nie osiągalna).

Przedkładana tu praca miała za zadanie ukazać także wady i uchybienia Popperowskich propozycji i koncepcji. Stanowiąc istne „laboratorium doświadczalne” dla takich propozycji hipotez, jak chociażby ta z rozdziału trzeciego, gdzie wskazywałem, iż główne idee społeczeństwa otwartego powstały (mogły powstać) poprzez sparafrazowanie „mowy

ku czci poległych w pierwszych latach wojny peloponeskiej” Peryklesa. Czy z rozdziału piątego, w której zastanawiałem się nad celem użycia określenia społeczeństwo otwarte. Moim zamiarem było także, by tytułowe rozwiązania socjologiczne (i polityczne) stanowiły pretekst do – przynajmniej – zamarkowania heurystycznie płodnych propozycji teoretycznych i rozwiązań praktycznych, o których „dywagowałem” w rozdziale ósmym. Innymi słowy, moim zamysłem nie była sucha, idiograficzna rekonstrukcja założeń socjologii i filozofii polityki Poppera, lecz raczej krytyczna refleksja nad ich podstawami, także w celu odniesienia ich do bardziej współczesnych propozycji.

Cała książka koncentruje się w gruncie rzeczy na społecznych poglądach Karla Poppera, a w szczególności na powszechnie znanym konstrukcie społeczeństwa otwartego. Wskazanie przesłanek na temat tezy, iż propozycja socjologiczna jest epifenomenem, tzn. zjawiskiem wtórnym, koncepcji epistemologicznych i metodologicznych zdaje się być najdonioślejsza. W celu zrozumienia tej powagi nie mogłem pominąć rekonstrukcji głównych założeń

z zakresu filozofii nauki, gdyż tylko poprzez ich wyartykułowanie można było dostrzec deprecjację śmiałych hipotez przebudowy społeczeństw (co stoi w sprzeczności z podstawami epistemologii Poppera).

Gwoli ścisłości należy również zauważyć, że nawet współcześnie, tzn. z perspektywy czasu i krytyki, warto sięgnąć do prac socjologicznych i filozoficznych Poppera. Łamią one bowiem przyjęte kanony interpretacji i traktowania poszczególnych myślicieli (Platon), ale także mogą być pouczające, jak nierzetelna może być krytyka innych (Hegel, Marks). Na pewno godne uwagi i pogłębionych analiz są metodologiczne składowe socjologicznej propozycji, które naturalnie wypracowane zostały na płaszczyźnie metodologii nauk przyrodniczych (realizm, racjonalizm, krytycyzm, fallibilizm, indeterminizm).

Nie zapominajmy wszakże, iż najbardziej podstawowym zagadnieniem wszelkiej polityki według Karla Poppera była „kontrola nad tymi, którzy kontrolują, kontrola niebezpieczeństw akumulacji władzy, sprawowanej w imieniu państwa” (Popper 1993b: 138). Ten aspekt zaś w ogóle nie uległ dezaktualizacji, a moż-

na pokusić się o twierdzenie, że wraz z czasem przybrał na wartości. Jesteśmy świadkami powstawania coraz to nowszych i bardziej wyrafinowanych lub wykształcania się z istniejących form organizacyjnych instytucji kontroli indywidualów i całych społeczności, możliwych na olbrzymią skalę dzięki nowym technologiom teleinformatycznym (Baranowski, Mika 2012). Jednak elementem obejmującym cały obszar refleksji Poppera od filozofii nauki po socjologię, również niepodlegającym przedawnieniu, jest racjonalny krytycyzm:

„I to właśnie jest podstawą epistemologii i metodologii, dostarcza bowiem wskazówki, jak uczyć się bardziej systematycznie i jak posuwać się szybciej (nie tylko w interesie technologii: dla każdego indywidualnego poszukiwacza prawdy zagadnienie, jak przyspieszyć własny rozwój, jest sprawą pierwszorzędnej wagi). Sprowadza się ona do prostej zasady: należy wyszukiwać własne błędy – lub innymi słowy, należy podchodzić krytycznie do własnych teorii.

Wydaje się, że krytycyzm jest jedyną drogą, która prowadzi do odkrywania własnych błędów i systematycznego uczenia się na nich” (Popper 1993b: 387).

To jest zasadnicza idea „oświecająca” dorobek naukowy Poppera, będąca fundamentem falsyfikacjonizmu, zasady rozwoju nauki, cząstkowej inżynierii społecznej, a nawet czynnikiem różnicującym społeczeństwo otwarte (krytyczny racjonalizm) od zamkniętego (irracjonalizm, postawa magiczna). Humanitaryzm, wolność, egalitaryzm, indywidualizm, ruchliwość społeczna czy demokracja, to konsekwencje przyjęcia perspektywy racjonalnego krytycyzmu, która stymulowała je i była wobec nich pierwotna w całości prac Poppera, gdyż wypracowana na obszarze filozofii nauki.

Bibliografia

- Ajdukiewicz, Kazimierz (1983). *Zagadnienia i kierunki filozofii*. Warszawa: Czytelnik.
- Baranowski, Mariusz (2014). *Demokracja i rola obywatela: o napięciu pomiędzy państwem, społeczeństwem i procesami globalizacyjnymi*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM.
- Baranowski, Mariusz (2012). *Popperowska (pseudo)krytyka filozofii Marksa*. „Nowa Krytyka” 28: 53-65.
- Baranowski, Mariusz; Mika, Bartosz (red.) (2012). *Społeczeństwo sieciowe – między wolnością a zniewoleniem*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe WSNHiD.

- Baranowski, Mariusz (2009). *Społeczeństwo otwarte jako konsekwencja stanowiska krytycznego racjonalizmu*, „Kultura i Społeczeństwo”, Tom LIII, Nr 1, Styczeń-marzec 2009, s. 69-82.
- Baszkiewicz, Jan (1978). *Historia Francji*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum.
- Bergson, Henri (1935). *The Two Sources of Morality and Religion*. tłum. R.A. Audura, C. Brereton. London: Macmillan and Co., Limited.
- Burawoy, Michael (1990). *Marxism as Science: Historical Challenges and Theoretical Growth*, „American Sociological Review”, Vol. 55, No. 6.
- Carnap, Rudolf (1991). *Przewyciężenie metafizyki przez logiczną analizę języka*. [w:] *Empiryzm współczesny*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Carnap, Rudolf; Hahn, Hans; Neurath, Otto (1960). *Światopogląd naukowy*. [w:] Buczyńska, Hanna. *Koło Wiedeńskie. Początki neopozytywizmu*. Warszawa: PWN.

- Chalmers, Alan F. (1997). *Czym jest to, co zwiemy nauką?* Tłum. A. Chmielewski. Wrocław: Wydawnictwo Siedmioróg.
- Chalmers, Alan F. (1973). *On Learning From Our Mistakes*. „The British Journal for the Philosophy of Science” 24: 164-173.
- Chmielewski, Piotr (1994). *Nowa analiza instytucjonalna. Logika i podstawowe zasady*. „Studia Socjologiczne” nr 3-4.
- Coleman, James S. (1993). *Podstawy teorii decyzji zbiorowych*. [w:] Kempny, Marian; Szmatka, Jacek (red.). *Współczesne teorie wymiany. Zbiór tekstów*. Warszawa: PWN.
- Czapnik, Sławomir (2014). *Władza, media i pieniądze. Amerykańska ekonomia polityczna komunikowania (wybrane zagadnienia)*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Dobrosielski, Marian (1991). *W poszukiwaniu lepszego świata. Filozofia historii i polityki Karla R. Poppera*. Olsztyn-Warszawa: Wydawnictwo Ethos.

Douglass, Robert B. (1986). *The Lure and the Limits of Openness*. [w:] Carey, George W. (red.). *Order, Freedom, and the Polity. Critical Essays on the Open Society*. Boston: University Press of America.

Dozdowicz, Zbigniew (red.) (1998). *Liberalne wyzwania*. Poznań: Wydawnictwo Humaniora.

Drózdź, Andrzej (2000). *Mity i utopie pedagogiczne*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.

Dziamski, Seweryn (1996). *Aksjologiczny walor liberalizmu*. [w:] idem (red.). *Aksjologia, etyka, samookreślenie*. Poznań: Wydawnictwo Humaniora.

Dziamski, Seweryn (1993). *Filozofia wartości form ustrojowych*. [w:] idem (red.). *Filozofia społeczna*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Fukuyama, Francis (1997). *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*. Warszawa-Wrocław: PWN.

Gray, John (1994). *Liberalizm*. Tłum. R. Dziubecka. Kraków: Wydawnictwo ZNAK.

- Grobler, Adam (2006). *Metodologia nauk*.
Kraków: Wydawnictwo Aureus,
Wydawnictwo Znak.
- Hankiss, Elmér (1986). *Pułapki społeczne*.
Tłum. T. Kulisiewicz. Warszawa: Wiedza
Powszechna.
- Hume, David (1977). *Badania dotyczące rozumu
ludzkiego*. Warszawa: PWN.
- Kamiński, Antoni Z. (1991). *Instytucje
i organizacje*. [w:] Krawczyk, Zbigniew;
Morawski, Witold (red.). *Socjologia.
Problemy podstawowe*. Warszawa: PWN.
- Kmita, Jerzy (1977). *Słowo wstępne*. [w:]
Popper, Karl R. *Logika odkrycia naukowego*.
Warszawa: PWN.
- Kołakowski, Leszek (1966). *Filozofia
pozytywistyczna. Od Hume'a do Koła
Wiedeńskiego*. Warszawa: PWN.
- Kozyr-Kowalski, Stanisław (1999). *Socjologia,
społeczeństwo obywatelskie i państwo*.
Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kuderowicz, Zbigniew (1984). *Hegel i jego
uczniowie*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

- Kuhn, Thomas S. (1985). *Logika odkrycia naukowego czy psychologia badań*. [w:] idem. *Dwa bieguny. Tradycja i nowatorstwo w badaniach naukowych*. Tłum. S. Amsterdamski. Warszawa: PIW.
- Kuhn, Thomas S. (1968). *Struktura rewolucji naukowych*. Tłum. H. Ostromecka. Warszawa: PWN.
- Legutko, Ryszard (1997). *Etyka absolutna i społeczeństwo otwarte*. Kraków: Arcana.
- Magee, Bryan (1998). *Popper*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Manent, Pierre (1994). *Intelektualna historia liberalizmu*. Tłum. M. Miszański. Kraków: Arcana.
- Marciszewski, Witold (1972). *Podstawy logicznej teorii przekonań*. Warszawa: PWN.
- Marks, Karol (1982). *Tezy o Feuerbachu*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Marks, Karol (1951). *Kapitał*. Tom I. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Nowak, Leszek (1998). *Byt i myśl. U podstaw negatywistycznej metafizyki unitarnej*. Tom I. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.

- Platon (1994). *Państwo*. Tom I i II. Warszawa: ALFA.
- Platon (1993). *Obrona Sokratesa*. [w:] idem. *Dialogi*. Tłum. W. Witwicki. Warszawa: Verum.
- Popper, Karl R. (1999). *Droga do wiedzy. Domysły i refutacje*. Warszawa: PWN.
- Popper, Karl R. (1999b). *Nędza historycyzmu*. Warszawa: PWN.
- Popper, Karl R. (1997). *Nieustanne poszukiwania. Autobiografia intelektualna*. Kraków: Wydawnictwo ZNAK.
- Popper, Karl R. (1993). *Spółeczeństwo otwarte i jego wrogowie*. Tom I. Tłum. H. Krahelska. Warszawa: PWN.
- Popper, Karl R. (1993b). *Spółeczeństwo otwarte i jego wrogowie*. Tom II. Tłum. H. Krahelska. Warszawa: PWN.
- Popper, Karl R. (1992). *Wiedza obiektywna. Ewolucyjna teoria epistemologiczna*. Warszawa: PWN.
- Popper, Karl R. (1984). *The Open Society and Its Enemies*. Vol I. London: Routledge&Kegan Paul.

- Popper, Karl R. (1977). *Logika odkrycia naukowego*. Warszawa: PWN.
- Popper, Karl R. (1950). *Indeterminism in Quantum Physics and in Classical Physics*. „The British Journal for Philosophy of Science” 1(3): 117-133, 173-195.
- Putnam, Robert D. (1995). *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*. Tłum. J. Szacki. Kraków: Wydawnictwo ZNAK.
- Sartori, Giovanni (1998). *Teoria demokracji*. Warszawa: PWN.
- Schaff, Adam (1981). *Teoria alienacji a inżynieria społeczna*. [w:] Zacher, Lech (red.). *Nauka – Technika – Społeczeństwo*. Wrocław: Wydawnictwo PAN.
- Schlick, Moritz (1991). *Punkt zwrotny w filozofii*. [w:] *Empiryzm współczesny*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Siemek, Marek J. (1998). *Hegel i filozofia*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Siemianowski, Antoni (1989). *Zasady konwencjonalistycznej filozofii nauki*. Warszawa: PWN.

- Stanosz, Barbara (1991). *Wstęp*. [w:] *Empiryzm współczesny*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Such, Jan; Szcześniak, Małgorzata (1997). *Filozofia nauki*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Such, Jan (1973). *Wstęp do metodologii ogólnej nauk*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Szczepański, Marek S. (1992). *Pokusy nowoczesności. Polskie dylematy rozwojowe*. Katowice: Amp.
- Szczepański, Marek S. (1991). *System światowy: między zacofaniem i rozwojem (Międzynarodowa debata nad rozwojem społecznym – próba syntezy)*. „Studia Socjologiczne” nr 3/4.
- Topolski, Jerzy (1998). *Świat bez historii*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Tukidydes (1988). *Wojna peloponeska*. Warszawa: Czytelnik.
- Turner, Jonathan H. (1985). *Struktura teorii socjologicznej*. Tłum. J. Szmatka. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Wallas, Graham (1914). *The Great Society. The Psychological Analysis*. New York: The Macmillan Company.

Wittgenstein, Ludwig (2000). *Tractatus logico-philosophicus*. Warszawa: PWN.

